

Oxu, gərəyin olar

KOMPLİMENT

İsmayıl KAZIMOV,
professor

Dil öz durumuna görə mürəkkəb semiotik sistemdir, sosial və başqa ekstralingvistik amillərlə və funksionallaşma dərəcələrinə görə səciyyəlidir. Dil solumun şüurunda pozitiv və neqativ cəhətləri ifadə etməsi ilə də xarakterizə olunur. Bu cəhətləri ilə fərqlənən nitq formalaşır və ünsiyyəti irəlilədir.

Dilin, nitqin həmin tərəfi ilə ekolinqvistika elmi məşğul olur. Ekolinqvistika deyəndə «yaxşı nitq»i öyrənən elm dərk edilir. Belə nitq internet kommunikasiyası üçün də səciyyəvi sayılır. İndi internet kommunikasiyasını qurmaq üçün yeni pozitiv sahə formalaşır, emotiv oksimoronlar – mutant tipi sözlər, günün ən maraqlı sözləri, necə deyirlər «acı söz»ləri formalaşır. «Döyüşən sevgi, məhəbbət» qarşı-qarşıya gəlir. Sözünlü öldürücülük, dağıdıcılıq (təsirlilik anlamında) qüvvəsi yaranır. Başqa sözlə, pozitiv və neqativ komponent, sabit konnotasiya doğulur.

Birinci növbədə, ekolinqvistika səmiyyətin «gizli güc»lərini ortaya çıxarır. «Gizli güc»ün bir forması da kompliment nitqidir.

«Kompliment» termin-anlayışı xoş söz, iltifat, tərif mənasında işlədilir. Bu söz fransız mənşəlidir. İnsanın uğurlarını, yaxşı cəhətlərini, ləyaqətini, qədirciyətini, məziyyətlərini artırmaq, böyütmək, şışirtmək, mübaligə etmək məqsədilə işlədilən fikirdir.

Kompliment bir fenomen kimi müxtəlif elm sahələrinin obyektidir: praqmatika, linqvodidaktika, linqvokulturologiya, kulturologiya, praktik psixologiya, nitq mədəniyyəti və praktik kommunikasiyası.

Bu mövzuda xarici müəlliflərdən N.İ. Formanovski, A.A. Bodaleva, V.P. Şeynova, O.S. İssers, E.V. Klyuseva, V.İ. Karasik?, A.A. Kaçevski, R. Qerberba, K. Kerba Oreqşioni, R. Çen, R. Xopper, M. Kneppa və b. xarici tədqiqatçılar əsərlər yazmışlar.

Kompliment məsələsini C. Meyins və N. Volfson semantik və praqmatik istiqamətdə təhlil etmiş, obrazlı olaraq komplimenti «mədəniyyət dəyərinin ölçüsü» adlandırmışlar.

Kompliment şəxsiyyətlərarası qarşılıqlı ünsiyyət prosesində çox mühüm və məhsuldar manipulyasiya tipidir. Kommunikativ partnyor (tərəf-müqabil, tərəfdaş) ondan zəif istifadə edir (Sedov 2011)

«Kompliment bir janrdır, bu janrın demokrativləşməsi-xəlqiləşməsi» daxili janr taktikası (subjanr) və onun görünümlərini əks etdirən danışq, danışq kompaniyası və məişət söhbəti (boş danışq, boş söhbət, çəfəngiyat, boşboğazlıq) (Sedov 2011: 227)

Nəzakətlik problemi («nəzakətlik həmrəyliyi») linqvoekologiyada öyrəni-

lir. Nəzakətlik kommunikativ kateqoriyadır, milli spesifik xüsusiyyətlərə malikdir. Nəzakətlik- təkə kommunikativ kateqoriya deyil, sosiopraqmatik sistemdir «kommunikativ əxlaqın rituallaşmış strategiyası»dır, harmonik, münasibət qarşılıqlı ünsiyyətə doğru istiqamətlənir. Bu baxımdan nəzakətlik bir implisit (gizli) kateqoriya kimi kommunikativ praqmatik səciyyə kəsb edir.

Çoxsaylı əzizləmə variantı ilə müraciət. Məs.: Rus cəmiyyətində Maşa (Mariya, Maşenka, Maşulya, Maşuleçka) Ənənəvi kompliment Azərbaycan ədəbiyyatı və mədəniyyətində: «Siz həmişə cazibəlisiniz» (cazibədarınız, füsunkarsınız, gözəllik simvolunuz, hüsn sahibisiniz); Siz adamı heyran edirsiniz (valeyh edirsiniz); Sizə məftunam, məftunəyəm; sizə vurulmuşam, siz dilbərsiniz (afətsiniz, gözəlsiniz); sizə füsunkarcasına vuruldum; siz çox gözəl oxudunuz; Qəşənglik sizə yaraşır; Könül alan cazibəniz var. Füsunkar gözəllik pərisisən...»

Komplimentin «müəllif»i psixoloji durumunu dəyişə bilər.

Məsələn, qızlar romantikanı sevdilər. Onlar gözəl sözlərdən, fikirlərdən xoşlanırlar. Xoş söz onlara hərtərəfli kömək göstərir. Qızlar haqqında bir sıra komplimentlərə nəzər salaq:

Bu qız adamı başdaçıxardandır (yoldan çıxaran, tovlayan, tamahsiləndirən, özünə çəkəndir, aldadandır.)

Dialoqda: -Sizin adınız qəribədir, ecazkarlıq. Məftunə. Mən bir tərəfdən də sənə bu ada görə məftun oluram.

Sən lazımlı qızsan; -Sən mənim anama oxşayırsan!

-Gözüm aydın (Oğlan pərt olur.)

Məsələ xarici linqvistikada bir qədər çox öyrənilib. Kompliment müasir kommunikativ linqvistikanın yüksək dil və ünsiyyət inisiativliyidir (təşəbbüskarlıqdır) Bu anlayış müasir filologiyada çoxobrazlı xüsusiyyətlərə malikdir. Kompliment nitq aktının xüsusi bir tipidir. Kompliment kommunikativ strategiyadır, kompleks nitq hərəkətidir. Kompliment yaxındakı adama ünvan-sentrik yanaşmadır. Yəni kompliment qarşdakının ünvanına çatdırılır.

Kompliment müasir kommunikasiyanın ayrılmaz komponentidir. Komplimentdə xalqın mədəniyyəti ən aydın əks olunur. Kompliment yüksək tərifləyici əlamətdir.

Kompliment ikiüzlü janrdır və dilin ekolinqvistikasını (lingvoekologiya) öyrənmək üçün ən əhəmiyyətli məsələlərdəndir. Eyni zamanda nəzakət həmrəyliyi, kommunikativ etnoşlubun öyrənilməsində də maraqlıdır.

Ekolinqvistika dildə pozitiv prosesləri inikas etdirir. Parlaq və qeyri-parlaq komplimentlər kommunikativ praktikanın da təbliğini istiqamətləndirir. Kompliment-çoxaspektli fenomendir, ona görə də müxtəlif cür, rəngarəng ölçülərə görə təsnif olunur. Həmin bölgələrdən biri komplimentin tematik təsnifidir. Bu təsnifdən adresatın görkəmi, geyim predmeti, daxili keyfiyyətləri, ağılı, istedadı, yaşı, mənsubluğu və s. nəzərə alınaraq bölünmüşdür.

İnternet əlaqələri-sosial şəbəkələrin materialları üzrə bu problem, əlbəttə, çözülməyib. Kompliment sözünün sinonimi kimi leksikoqrafik mənbələrdə tərifləyici və yaltaq, yaltaqcasına tərif əsas götürülür. Kompliment sözünün

semantikasi əvvəlcədən adresatın qarşılıqlı nitq əlaqələrinin sosial və emosional keyfiyyətindən irəli gəlmişdir. Sosial nitq təsiri –bu xüsusi ünsiyyət, münasibət situasiyasıdır, informasiya bu yolla verilir, sosial akt təmin edilir. Komplimentdə qarşılıqlı nitq təsiri şəxsiyyətlərarası subyektiv emosional münasibətlərə yön alır, istiqamətlənir. Onun üçün də komplimenti tərtib edərək emosionallıq vasitələrindən, emosional boya yaradan leksikadan istifadə etmək mühüm əlamət hesab edilir. Epiyetlər, nidalar və çağırış sözləri kompliment mətnlərində də assosiasiya yaradır, affektiv (təsiri, intensivliyi qüvvətləndirən vasitələr, məsələn, gözəl, olduqca gözəl) və emosional sintaktik vasitələrdən istifadəyə önəm verilir.

Müasir komplimentlər gənclər arasında olan münasibətləri əks etdirir. Kompliment bir hadisə kimi nitqdə, internet şəbəkələrində inikas olunur, əksəriyyət kompliment nümunələri qarşılıqlı münasibət, filirt və ironiya janrı sahələrində işlədilir.

Xalqların və dillərin linqvokulturologiyasında komplimentlər fərqli şəkildə təzahür edir. Məsələn, İspan linqvokulturologiyasında «kompliment» anlayışı 2 mühüm anlayışı əhatə edir: «kumplido» və «piropo». Kumplido nəzakət kateqoriyasının rəsmi etiket formuludur, kommunikasiya prosesində partnyorla (tərəfmüqabilə) tanış olmaq mərhələsidir. «El peinado le siena muy bien» («Bu geyim sənə çox yaraşır»),

«Piropo «kumplido» anlayışı ilə analogiya yaratmır. Müasir piropo çox vaxt implisit (gizli) sosial hadisələr prosesində mövcuddur. Məs.: «Que buena estas» (Necə də gözəldir!).

Piropo nitq janrı kimi anonimlik, improvizasiya, konsituativlik, xarakterin dəyişməsi, hiperbolluq (mübaligə, şışirtmə), yumorluq, lakoniklik, milli mədəni özünəməxsusluq və s. cəhətlərə malikdir.

İspanlar –çox açıq xalqdır, həqiqətən də, kəşf olunmuş xalqdır, səxavətli, əliaçıq olduqları üçün bu məzmununda komplimentlərdən çox istifadə edirlər. Onlar, demək olar ki, əsas müraciətləri kompliment biçimində olur: «Guapa!», «gözəl! Kişilər qadınlara əsasən belə müraciət edirlər.

İngilislərdə komplimentin kommunikasiya prosesində tanışlıq dərəcəsi, adresatın mənsubluğu və s. əsas rol oynayır.

Müşahidələrimə əsasən kollektivdə komplimenti söyləyənlərin gülüş yaratmadan qarşdakını yalandan tərifləməsini örnək göstərə bilirik.

Azərbaycanlılar da tipik komplimentlərdən istifadə edirlər «Sizin gözəl gözünüz var», «Çox mehriban», «çox xoş simanız var!», «Xoş sifətlə, mehribanlıqla!!!»

İntensiya (məqsəd, niyyət) - kompliment söyləyənin emosionunu nümayiş etdirməsi, adəti, diqqəti, qarşılıqlı əlaqənin tonallığı, perloktiv effektlə, qarşdakına təsirin necəliyi və s. ilə bağlıdır.

Komplimenti kommunikativ linqvistikanın mövzusu kimi diqqət mərkəzində saxlayırıq yaxud mövzuya bu aspektdən yanaşırıq. Kompliment söyləyən tipi və janrıdır. Obrazlı və qiymətləndirici əlamətləri vardır.

Kompliment fatik nitq janrıdır. Şəxsiyyətlərarası qarşılıqlı əlaqənin formasıdır.

Kompliment kommunikativ linqvistikanın kateqoriyasına aiddir. Bu kateqoriya nəzakət kateqoriyasıdır.

Dilin funksional-semantik sahəsində komplimentlərə də rast gəlmək olur. Məs.: bir mətndə, «Mimişka», «Zema», «Krasavçik» (bəzən azərbaycanlılar başqa dildə olan komplimentlərdən istifadə edirlər), «Mənim göyərçinim», «Səndən olmaz», «Bir dənəsən», «Molades sobak!» (danışqda) Moledes sözünü yaxşı iş bacarana da kompliment kimi səsləndirirlər.

Kompliment ən mürəkkəb fatik (ədəbaz, modabaz, yüngül adamın) nitq hərəkətidir. Bu nitq danışandan kompleks ağıl tələb edir. Bu nitqi sosialinqvistika öyrənir.

Kompliment – bu, nitqin xüsusi tərifləyici bir formasıdır. Vaxtilə yazılan klassik mədhilərdə kompliment məzmunu mövcud olmuşdur. Allahı, peyğəmbəri, şahı, hökmdarı dəfələrlə tərifləmək, təkrar-təkrar tərifləmək bu «kompliment»in təməlini təşkil etmişdir. Belə nitqdə xüsusi tələffüz situasiyası mövcuddur. Bu nitq mühüm dostluq əhatəsində formalaşır.

«Kompliment tərifləyici janrının xüsusi bir növüdür» (M.Y. Fedosyuk)

«Kompliment tərifləməyin məzmunu və mahiyyətidir, yerli sözdür, gülürülükdür, xoş sözdür, iltifatdır, lütfkarlıqdır» (V. Mayakovski)

Kompliment- bağışlamaq, hədiyyə etmək, səmimilik, açıqürəklik deməkdir.

«Kompliment - sanki tufəngin qundağıdır, tətiiyi çəkib atırsan» (A. Dekursel).

Onu (komplimenti) qarşdakına deməyə tələsmə, arqumentlər, sübutlar gətir, sonra həmin nitqi söylə.

Kompliment həyatın, ən yaxşı halda okeanın gülü, isti sözdür.

Kompliment təsiretmə vasitəsidir. Komplimenti necə demək lazımdır ki, qarşdakını inandıra biləsən. Sənin gözəl gözlərin, gözəl saçların var. Sənin xeyirxah münasibətin, xoşxasiyyət, xoş əxlaqın, ədəbin var. Xoş gülüşün, xoş rəftarın, təbessümün, comərd fiquran var. Vətənin mərd oğulları. Mərdlik-mətanət. Vətəni mərdcəsinə qorumaq.

Özünü tərifləmək indi dəb halını alıb. Özünü öymək, lovğalanmaq və s. tərifləməyin məzmununu təşkil edir. Buraya birinin digərini tərifləməsi də aiddir. Məs.: Mənim yazdığımı kim yazar? Mənim tayım-bərabərim yoxdur! Günay, mənim həyatımsan; Mənim günəşim, ayım; Mənə xəritə və kompas lazımdır ki, sənin gözlərin yolu azmasın, yolu itirməsin, çaşib qalmasın; Səni görəndə ağılim çaşdı Güləndam (Aşiq Ələsgər); Naz etmə, naz etmə ay gözəl! Anam şəfqətli anadır! və s.

Qızlar üçün kompliment işlətmək üçün onlarla yumşaq və incə rəftar etmək, nazı ilə oynamaq lazımdır. Bunun üçün komplimentlərdə mehriban, riqətli, şəfqətli, ürəyinazik, incəqəlbli, oxşayıcı (baxış), zərif, incə, gözəl, şirin, sevimli, məlahətli, lətif, nərmmgnazik, uşaqlıq dövrü, uşaq yaşları, gözəl, gözəllik, əzizim, gülüm (uşaq və ya qadına nəvazişlə müraciət) və s. bu kimi yaxın mənalı sözlərdən istifadə olunur. - Məs.: **Sən kofe kimisən: isti, möhkəm, dadlı, ətirli.**

(Davamı var)